

Johan Melander Hagborg
Göteborg

Truth and Repair How Trauma Survivors Envision Justice

I början av nittioalet förändrade den amerikanska psykiatern Judith Herman synen på trauma för en hel värld med sin bok *Trauma and Recovery* (1992). Från att ha varit ett begrepp helt förbehållet män i krig började våld och övergrepp mot kvinnor och barn inom familjen inkluderas. Nära trettio år senare släpper hon nu en ny bok med fokus på de utsattas egna syn på rättvisa och upprättelse.

Trauma har kommit att bli samtidens viktigaste psykologiska begrepp. Judith Lewis Herman, amerikansk psykiater och professor vid Harvard Medical School, startade den nya vägen av intresse för traumatiska erfarenheter på tidigt nittioal med sin banbrytande bok *Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence—from Domestic Abuse to Political Terror* (1992). New York Times inleder recensionen av *Trauma and Recovery* med att slå fast att: "THIS book is one of the most important psychiatric works to be published since Freud". Detta var Judith Hermans då andra bok. Hon hade tidigare publicerat *Father-Daughter Incest* (1981) tillsammans

med Lisa Hirschman.

Boken var radikal vid tiden för utgivningen. Vid denna tid uppgav de stora läroböckerna i psykiatri att sexuella övergrepp mot barn var extremt ovanligt och drabbade cirka en på miljonen. Idag vet vi att i genomsnitt 15 % av tjejer och 5 % av killar under 16 år i Sverige rapporterar om grova sexuella övergrepp. Hermans bok ändrade också synen på hur professionella förstod våldets påverkan på olika grupper i samhället. Trauma vid den här tiden var en term uteslutande förbehållen för män med erfarenheter av strid i krig. Civila trauman, som utspelades i familjer och inom hemmets fyra väggar,

var paradigmiskt osynliggjort. Herman visade hur reaktioner på våld och förtryck såg likadana ut för krigsveteraner som kvinnor och barn utsatta för våld och övergrepp i hemmet. Förövarnas strategier för att bryta offrets vilja och självkänsla ser också likadana ut vare sig det rör sig om en hallick i Berlin, en hustrumisshandlare på Östermalm eller en krigsherre i Sudan.

Diagnosen Post Traumatiskt Stress Syndrom (PTSD) inkluderades i diagnosmanualen DSM på tidigt 80-tal. Diagnosens framväxt är präglad av politisk kamp förd av människor som kämpade för erkännande av de psykiska effekter efter våld och övergrepp de kämpade med i sin vardag. Diagnosen blir potentiellt ett sätt att synliggöra själva förtrycket. Formuleringen av PTSD (som alla andra diagnoser) är dock en kompromiss mellan olika intressen styrda av rådande maktbalans inom forskningsvärlden, amerikanska sjukvårdssystemet och försäkringsbolag. Herman, och andra, pekar på att PTSD i sin ursprungliga form erkände överlevares erfarenheter till en viss del. Samtidigt bidrog diagnosens fokus på enstaka trauman (olycka eller naturkatastrof exempelvis) även till att osynliggöra och utesluta de flesta överlevare som ofta har upplevt ett helt liv av våld och övergrepp. Symptomen blir då mer genomgripande och anorlunda jämfört med dem som enbart erfarit en traumatisk händelse. Det är också svårt att tydligt urskilja ett före och ett efter när utsattheten pågått ett helt liv. Många överlevare har därför blivit felbehandlade eller inte fått behandling alls. Då rättssystemet ställer samma krav och diskvalificerar mer fragmentariska berättelser av livslång utsatthet framträder snart en bild av att de stora institutionerna på ett konstituerande sätt osynliggör och diskvalificerar de som är mest i behov av stöd.

Herman föreslår därför en alternativ diagnos, ”Complex Post Traumatic Stress Disorder (C-PTSD), för de med erfarenhet av multipla och långvariga trauman. Istället för fokus på en enstaka skrämmande händelse som diagnostiskt kriterium ska patienten istället ha upplevt svåra barnomsträumen som vanvård, omsorgssvikt eller övergrepp, som upprepad psykisk eller fysisk miss-handel, långvarig extrem mobbing eller vid upplevelser av krig. Diagnosen C-PTSD fyller ett stort tomrum genom att inkludera erfarenheter och reaktioner från utsatta barn och kvinnor i sjukvården och psykiatrin och används frekvent av behandlare

och forskare trots att den ännu inte inkluderats i den officiella diagnosmanualen DSM.

Hermans utgångspunkt är att våld och övergrepp inom nära relationer är ett brott och ett utfall av ojämlika maktrelationer. Då kan, argumenterar hon, våld i hemmet inte bara hanteras som ett individuellt problem utan bör anses vara ett socialt, politiskt och kollektivt sådant. Den som går till forskning på området inser snabbt att argumentet har stöd i empiri. Våld och övergrepp mot framförallt kvinnor och barn är utbrett, könat (kvinnor drabbas väsentligt mer) och drabbar ojämnt utifrån olika tillgång till resurser (sexuell exploatering drabbar fattiga kvinnor i mycket större utsträckning).

Mycket har dock hänt sedan 1992 då Herman publicerade *Trauma and Recovery*. Ny lagstiftning kring samtycke har införts, även förskolebarnen får lära sig om ”Stopp min kropp” och strategier för att förminska och tysta människor som berättar om övergrepp har beskrivits och avslöjats. Åtminstone i den offentliga diskussionen och på ledarsidor. Inom psykologkåren i Sverige vågar jag påstå att kunskapsnivån kring utsatthet och dess konsekvenser höjts på ett helt avgörande sätt senaste decenniet. Jag minns, när jag för tio år sedan började undervisa om sexuella övergrepp på psykologprogrammet, hur studenter häpnade över de höga siffrorna. Vid ett tillfälle utbrast en student: ”Hur kan detta inte orsaka skandalrubriker och vara föremål för omedelbara krisinsatser?”. De senaste terminerna har jag i stället fått kommentarer i stil med att ”De siffrorna verkar låga”. Något har i sanning förändrats och Judith Hermans inflytande på denna förändring kan inte överskattas.

Fortfarande bärs dock detta perspektiv i stor utsträckning av enskilda personer inom rättsväsende, vård och socialtjänst. Som institutioner misslyckas dessa institutioner regelmässigt att ge adekvat bemötande, vård och rättvisa till barn och vuxna utsatta för våld, övergrepp och terror i nära relationer.

När Judith Herman nu, 30 år efter *Trauma and Recovery*, släpper sin tredje bok *Truth and Repair*, fokuserar hon på just rättsväsendet. Om nu interpersonellt trauma är en social orättvisa, argumenterar hon, så behövs en social och politisk rörelse för att adressera problemet och få till stånd läkning för överlevare. Herman går till filoso-

fin, samhällsvetenskapen, historikerna, juridiken, psykologin, intervjuer med yrkesverksamma som arbetar direkt med överlevande och överlevande själva för att bygga sin tes. Hennes ärende är att folkbilda och bidra till förändring av tingens ordning genom en djupgående, kulturell transformation så att rättsväsendet och samhällets respons till de faktiska, inte förmodade, behoven hos överlevande. I *Trauma and Recovery* (1992) beskriver Herman läkningen efter trauma som en process som sker i tre steg. Först, måste säkerhet samt inre och yttre stabilitet återupprättas i en överlevandes liv. I nästa steg processar den överlevande de traumatiska händelserna, sörjer och skapar mening av det som hände. Det sista och tredje steget präglas av ett framtidsfokus och överlevare kan återigen börja växa och återupprätta de band till samhället som ofta trasats sönder av den traumatiska attacken. Herman beskriver hur förövare "bryter offrens vilja" och berövar dem agens genom att isolera dem från sina vänner och familjer och få dem att känna sig frånstötande. Läkande, menar Herman, måste därför innehålla element av att bryta isoleringen och få sina upplevelser erkända av samhället. Herman identifierar därför ett fjärde steg i läkandeprocessen – rättvisa. Hon beskriver hur de maktförhållande av över- och underordning som skapar och vidmakthåller förtryck i vårt samhälle också präglar de system som ska upprätta rättvisa för dom utsatta. Ofta leder detta till att även när en person som utsatts för exempelvis en våldtäkt lyckas få sin förövare dömd, (gäller ca två procent av fallen) så bidrar sällan rättsprocessen till läkning. I Hermans intervjuer, som har offrets upplevelse av en fungerande och läkande rättvisa som fokus, framkommer att överlevare helst slipper lägga energi alls på förövaren.

Vad som är viktigt för överlevare är inte i första hand straff utan de önskar saker som att exempelvis polisen ska ha ökad kunskap om traumareaktioner så att de kan skapa en mer empatiskt och tryggt bemötande. Samtliga är dock nogna med att brottet blir känt och fördömt av samhället. De allra flesta överlevare önskar också att förövaren ska få vård så att han inte ska fortsätta att utsätta andra. Herman problematiserar dock detta genom att peka på att förövarens behov lätt skymmer den utsattes. Utifrån intervjuerna drar Herman slutsatsen att vad överlevande behöver är att samhället lyssnar på deras berättelser med ett öppet sinne, omsorg

och medkänsla snarare än misstänksamhet och hån. Domstolarna behöver reformeras på samtliga nivåer med fokus på överlevares läkning och återupprättelse snarare än förövarens öde. Herman beskriver hur rättsprocessen såsom den nu är utformad, är en perfekt process för att förvärra traumasymptom och re-traumatisera de utsatta. Det går med visst fog att hävda att de som nu mest skräms av domstolarnas förment avskräckande signal inte är förövarna utan de utsatta.

Utifrån överlevares beskrivningar av sina behov argumenterar Herman för att domstolarna bör inkorporera element från så kallad reparativ rättvisa där man betonar reparation av den relationella skadan snarare än fokuserar på straffet för den brottsliga gärningen. Teorier om reparativ rättvisa framhåller att rättvisa involverar samhälle, förövare och offer för att skapa upprättelse i motsats till att enbart dela ut straff. Fokus är den utsattes behov och förövarens ansvar i att bistå dessa. Processerna ska bäras av centrala principer som icke-dominans, empowerment, och respektfullt lyssnande. I boken presenteras ett par olika modeller för hur reparativ rättvisa kan se ut i praktiken. Detta kräver dock att förövaren är beredd att tillstå och erkänna handlingen utan förbehåll. När detta fungerar, finns förutsättningar att "bli hel" genom samhällets erkännande av skadan som åsamkats den utsatte. Det kan även, menar Herman, vara ett alternativ som inte enbart motiverar förövaren att neka till allt, som är en mycket framgångsrik taktik i rättsprocessen som den ser ut idag.

Bokens avslutande avsnitt om reparativ rättvisa kan tendera att blir något för idealistisk, men Judith Lewis Herman har med denna bok återigen lyckats bidra med ett ovärderligt perspektiv och debattinlägg inom traumaområdet. Framförallt är boken en djupt berörande och välgrundad uppmaning till ett kollektivt engagemang för förändring.

Referenser

- Herman, J.L. (2023) *Truth and Repair: How Trauma Survivors Envision Justice*. Basic Books.
- Herman, J.L. (1992). *Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence—from Domestic Abuse to Political Terror*. Basic Books/Hachette Book Group.
- Herman, J.L. (1982). *Father-Daughter Incest*. Harvard University Press.

Johan Melander Hagborg är leg. psykolog och filosofie doktor. Han är verksam som universitetslektor vid psykologiska institutionen på Göteborgs universitet där han undervisar i barnklinisk verksamhet, utvecklingspsykologi samt psykodynamisk behandling med barn. Johan arbetar kliniskt med barn och unga på privat mottagning. Tidigare har han i tio år arbetat som behandlare på Rädda barnens traumamottagning för barn och unga samt mottagningen Bojen i Göteborg, som tar emot barn som upplevt våld. Johans forskning rör effekten av utsatthet i barndomen på människans utveckling över livsspannet. Han är verksam som kulturskribent och artist.